

UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ BİR DÜĞÜN GELENEĞİ OLARAK “AĞAÇ SÜSLEME”

A SLOWLY FADING WEDDING TRADITION: ‘TREE DECORATION’

Rezan KARAKAŞ*

ÖZET

Ağaç süsleme geleneği, Siirt’in Kurtalan, Baykan, Şirvan ve Eruh, Batman’ın Kozluk ve Gercüş ile Mardin’in Dargeçit ilçelerinde yaşatılmaktadır. Geleneğin değişen yaşam koşulları nedeniyle ilçe merkezlerinde kaybolmaya yüz tuttuğu, ancak köylerde canlılığını muhafaza ettiği tespit edilmiştir. Düğün töreninde yeşil bir ağacın çeşitli yiyeceklerle süslenmesi ve bunların “saçı” maksatlı dağıtılması, folklor açısından dikkate değer bir olgudur. Ağaç üzerinde Türk halk kültüründe kutsal sayılan ekmeğin ve halk anlatılarında doğurganlığın sembolü olan elmanın bulunması, “damat ağacı”na yüklenen anlamları derinleştirir. Ağaca kesilen horoz, tavuk vb. bir hayvanın asılması ise mutluluk verici olaylar karşısında kötü gözlerden korunmak maksadıyla gerçekleştirilen “kan akıtma” geleneğinin bir parçasıdır.

“Ağaç süsleme” geleneğinin kültür yozlaşması karşısında ezilen ve yılbaşı ağacı sendromuna takılan batı hayranı insanlar başta olmak üzere herkese yöresel kültür hazinelerinden biri olarak tanıtılması ve bu geleneksel kültürün koruma altına alınması kültür erozyonunun önlenmesi açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Ağaç süsleme, damat ağacı, düğün töreni, saç, gelenek.

ABSTRACT

Tradition of tree decorating is still maintained in Siirt’s Kurtalan, Baykan, Şirvan, Batman’s Kozluk, Gercüş and Mardin’s Dargeçit districts. Because of the swiftly changing living conditions, it can be observed that this tradition is slowly fading in the center of districts but still survives in villages. Decorating a green tree with various foods and distributing this food to people for “saçı” purposes in wedding ceremonies has a very significant folkloric value. The decoration of trees with bread, which is sacred in Turkish culture, and with apples, which is the symbol of fertility in folk literature, makes the ‘tree of bridegroom’ extremely meaningful. Hanging up slaughtered cocks, chickens etc.. is a part of the ‘blood shedding tradition’ for protection from the evil eye in happy days.

* Yrd. Doç. Dr. Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, Siirt. rezankarakas@hotmail.com

It is important that ‘tree decorating’ tradition be introduced as an alternative local cultural treasure to people who have recently begun to follow Western life styles and have become degenerated culturally as in the example of Christmas tree decoration.

Key Words: Tree decorating, tree of bridegroom, wedding ceremony, saçı, tradition

РЕЗЮМЕ

Традиция украшения дерева существует в уездах Сииртской области: Курталан, Байкан, Ширван и Эрух; в уездах Батманской области: Козлук и Герджюш и в уезде Мардинской области Даргечит. Было установлено, что из-за бытовых условий, эта традиция уже забывается в районных центрах, но она ещё существует в деревнях. В свадьбах украшают зелёное дерево разными продуктами, передают его невесте или же раздают. Эта традиция привлекает своё внимание с точки зрения фольклора. В турецкой народной культуре, висящий на дереве хлеб считается святым. А среди народа, яблоко принято символом плодovitости. Связи с этим, с точки зрения фольклора, значение “древа зятя” ещё больше увеличивается. Резание петуха или курицы на дереве, подвешивать животного на дереве и т.п., как часть “кровя истечения”, традиционно считается символом счастья уберегавшего от дурного глаза.

Традиция “украшения дерева” деградирована и она получила значение новогодней ёлки. Надо отметить, что все, особенно поклоняющимся западу люди, должны знать, что эта традиция местная и надо защищать его.

Ключевые слова: Украшение дерева, древо зятя, свадьба, традиция

Giriş

Mitolojik sistemlerde yer, su, ateş, çeşitli tabiat varlık ve olayları kutsal kabul edilmiştir. İnsanoğlu, tanrı veya yarı tanrı kabul ettiği varlık ve olaylar karşısında diz çökmüş, dua etmiş ve onlara kurbanlar sunmuştur. Mitolojik devirlerden bu yana kült kabul edilen varlıklardan biri de ağaçtır. Ağaç, geçmişten günümüze insanoğlunun yaşamında, doğumdan ölüme hayatın hemen her aşamasında kutsal tezahürlerle ortaya çıkmıştır. “Ağacın yeşillenmesi, meyve vermesi, kuruması; ölüp dirilmenin sembolü olarak görülmüş, dinsel özlü törenlerde kült ağacı olarak kullanılmasına yol açmıştır (Örnek 1971: 102).

“Türkler ve Moğollar, Büyük Ağaç, Yalnız Ağaç, Kuru Ağaç, Yaşlı ya da Kurumuş Ağaç, ayrıca genellikle daha az dikkate değer olan ağaççıklar ve bir koruluk ya da bir orman meydana getiren ağaç toplulukları hakkında çok sayıda mit ve inanç geliştirmişlerdir. Bunların hemen hepsi, belli başlı iki kavrama, hayat ağacı ve kozmik eksen kavramlarına dayandırılabilir” (Bonney 1981: 27).

“Yunan ve Roma mitolojileri, ağaç tanrılarla doludur. Ağaçlar, Yunanlılarla Romalılarda tanrılarının barınakları sayılıyordu. Örneğin, Roma inançlarına göre, meşe ağacı Jüpiter’in, defne ağacı Apollon’un, zeytin ağacı Minerva’nın barınağıydı. Günümüzdeki ağaç bayramları da ilkelerin ağaç tapımından sürüp gelen bir gelenektir (Hançerlioğlu 2010: 18).

“İnsanlığın yaratılışı hakkındaki Türk düşüncesine göre Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cismini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırmıştır. Önce yerden dokuz dallı ağacı yükseltmiş, sonra her dalın altında bugünkü

insanlığın ilk atalarından birini yaratarak bu dokuz insana ağaç gölgesinde barınmayı bir yaratılış bilgisi halinde vermiştir” (Banarlı 1987: 31).

Oğuz Kağan’ın ikinci eşi bir ağaç kovuğunda ortaya çıkmıştır. Bu olay, destanda şöyle anlatılır:

“Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan,
Gölün ortasında bir, tek ağaç uzuyordu,
Ağacın koğuşunda, bir kız oturuyordu
Gözü gökten daha gök, bu bir Tanrı kızıydı,

.....

Gönül den sevdi kızı, tutup aldı elinden,
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden” (Ögel 2003: 117, 118).

Uygurların Türeyiş Destanı’nda adı geçen ağaçlar, olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmiş çocukların anne ve babaları olarak gösterilir. “Maaday Kara destanında Köğüdey Mergen, anne olarak gösterilen dört kayın ağacından akacak öz suyu ile beslenecektir” (Çoruhlu 2006: 117).

“Yakut Türklerinin bir nevi milli destanı olan Er-Sogotoh efsanesi Hayat ağacı ile ilgili bütün bilgileri içinde toplar” (Ögel 2003. 96). Bu destanda göğün dokuz katını delen, yedi ayak uzunluğunda yaprağı olan, kozalakları ise kendisinden daha büyük olan bir ağaçtan bahsedilir. “Rus araştırmacı İ. A. Hudyakov tarafından derlenen destanda, hayat ağacıyla ilgili oldukça geniş tasvirlerle yer verilmiştir: Göğün üç katına değin ulaşır, kabukları ve kütüğü, som gümüştedir, yapraklarının her biri at derisi kadardır, gövdesinden hayat suyu akar” (Ögel 2003. 100).

Şamanın erginleme törenlerinde de kutsal ağaç motifine rastlanır. “Buryatlarda dokuz ağaç birbirinin yanına konular ve aday, dokuzuncu ağacın tepesine tırmanır ve buradan öteki ağaçların tepelerine geçer. Çadıra bir kayın ağacı konur ve bunun tepesi çadırın açıklığından dışarı çıkar, böylece göğün en son katına da ulaşmış olur. Çadırdaki kayın ağacı bir iple öteki dokuz kayına bağlıdır ve bu ipin üstünde farklı renklerde pamuklar asılıdır; her biri göğün bir katını temsil eder” (Eliade 2009: 120).

Osmanlı Devletinin kuruluşunun müjdelendiği bir efsanede Osman Gazi’nin göbeğinde biten ve âlemi kaplayan gölgesi altında dağlar ve ırmaklar bulunan bir ağaçtan söz edilir. Dede Korkut hikâyelerinde ağacın hususi bir yeri vardır. Hikâyelerde ağaç, “baba, ata, soy” manalarına gelir. Dede Korkut, on iki hikâyenin yedisinde yaptığı dualara “kölgelüçe kaba ağacın kesilmesün” (Ergin 1997: 94, 115, 153, 176, 184, 206, 225). sözlerini de ekler (Ergin 1997: 225). Basat kendisini “atam adın sorar olsan kaba ağaç” (Ergin 1997: 214). diyerek tanıtır.

“Dinsel bir yaşam sürdüren toplumlarda tabiatın bütünü, kendini kozmik kutsallık olarak açığa çıkartma yeteneğine sahiptir. Bu bağlamda ağaç, kutsal olarak kavranılan doğanın tezahüründen başka bir şey değildir. Ağaçla ilgili ritler ve kutlama merasimleri, bu kutsallığın somutlaşmış şeklidir. Yer-su kapsamına giren diğer unsurlar gibi ağaç, hayatın başlangıç ve sonunu simgeleyen nesne olarak görülmektedir (Bayat 2007: 176).

“Yakut Türklerinin inanışlarına göre şaman olacak bir çocuğun ruhu, çocuk daha doğmadan bir kartal tarafından yenir. Bu kartal, güneşin hiç batmadığı ağaçlık bir bölgeye gelir; gürgen veya kayın ağaçlarından birine yumurta bırakır. Yumurta bir süre ağaçların

üzerinde kaldıktan sonra yanılır ve içinden bir çocuk çıkmış. Ağaçların altında da bir beşik bulunmuş. Çocuk, yumurtadan çıkar çıkmaz, hemen bu beşiğin üzerine düşer ve orada büyümeğe başlamış” (Ögel 2003: 596). “Şamanist Türklerin en kutsal bildikleri ağaç, ‘Kayın’ ağacıdır. Kutsal sayıldığı için de ‘Bay Kayın’ denilen bu ağaç, bütün şaman ayinlerinde yer alır. Ağaç motifi olan Kayın, Altaylarda şaman ayinlerinde, doğum, düğün ve bayramlarda, önemli unsurdur” (Beydili 2005: 27). Altay kişinin Ak Din/Gök Tanrı inancında mescit yoktur. Bir ağaç bir kaya ibadet için yeterlidir (Kalafat 2004: 19).

Kopuzun yapıldığı ağaç sıradan bir ağaç değildir. Kırgız bakışlarının dualarında bu ağaç şöyle nitelendirilir: “Üyenki ağacının dibinden (tübünden), oyulup alınan kopuzum! Karagay ağacının dibinden, çekilip alınmış kopuzum! Kızıl kırcın tobulgu ağacından, perdeni (caşık) yaptığim kopuzum! Yürük atın kuyruğunun (kılından), tel (içek) kıldığım kopuzum! Taşta biten ırgay çalısından, kulak kıldığım kopuzum!...” (Ögel 1991: 23).

“Şaman davulunun yapıldığı malzeme de çoğu kere simgesel anlamlar taşır. Ana maddesi genellikle kutsal sayılan bir ağaçtan alınır; örneğin Türklerde davulun kasmağının yapılacağı ağaç, genel olarak kayın ve sedir ağacındandır. Aynı şekilde davulun iç taraftaki sapı da bu ağaçlardan yapılır. Bu ağaç, kutsal olan Dünya Ağacına işaret ettiği için, bu iş için kullanılacak ağacın, insan eli değmemiş ya da herhangi bir hayvanın kirlenmediği bir ağaç olması istenir” (Çoruhlu 2006: 78).

Türk mitolojik sisteminde ağacın bu denli kutsal olması, onun gök tanrı ile ilişkili bir varlık olarak algılanmasından kaynaklanmalıdır. Yeryüzündeki dileklerin Gök Tanrı’ya iletilmesi ağaçla, onun gökyüzüne uzanan dallarıyla sağlanacaktır. Anadolu ve Anadolu dışındaki Türk topraklarında ağaç, İslamî bir kisveye bürünerek kutsallığını muhafaza etmiştir.

Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Düğün Geleneği Olarak “Ağaç Süsleme”

Evlilik, hayatın üç önemli geçiş döneminden biridir. Evlilik törenlerinin muhtelif coğrafyalarda birçok inanış ve uygulamalara sahne olması, ona verilen bu önemden kaynaklanır. Düğün; evlilik olayının akraba, dost, komşu ve uzak-yakın insanlara duyurulması amacıyla yapılır. Bu çalışmada mitik bir simge olan ağacın evlilik törenindeki işlevi irdelenecektir.

Ağacın düğün töreninde kullanımına Güney Sibirya Türkleri ile Altaylılarda da rastlanmaktadır. Bu törenlerde evin bacasına dikilen ya da gerdek odası işlevini üstlenen ağaç, evlilik ile “kutsal ağaç” simgesini aynı çatı altında buluşturur:

“Ev ile kutsal ağaç arasındaki derin semantik bağ, yeni bir yuva kuracak olan gençlerin evlilik merasimlerinde ortaya çıkmaktadır. Güney Sibirya Türklerinin geleneklerinde hâlâ yaşamakta olan inanç, şöyledir: Yeni evlenecek gençlerin oturacakları evin bacasına yerleştirilen akağaç (melez ağacı) veya onun dalları, kutsal ağacı-Tanrı kutunu sembolize eder” (Ergun 2012: 377).

“Kozmik ağaç ile ev arasında kopmaz bir bağ vardır ve bu mitolojik bağın en güzel örneği de ‘odah’-‘ocag’ geleneğidir. Eskiden Altaylılar evlenecek gençler için düğün başlamadan önce ‘odah’-‘ocah’ yaparlardı. Bunun için seçilen dokuz genç akağacı, daire şeklinde köklerinden yere gömülür ve koni şeklinde tepelerinden birleştirilirler. Tepesi, dumanın çıkışı için delik bırakılarak bağlanır. Akağaç tahtasıyla üzeri örtülen geçici evin ortası ateş yakılmak üzere hazırlanır. Gençler, kapısı ve penceresi olmayan bu evde ilk ateşlerini yakarak gerdeğe girerler. Ev, üç gün durur, dördüncü gün çözümlenerek yine ormana

götürülür ve diğer ağaçların yanına dikilir. Burada dikkati çeken husus, geçici evin canlı ağaçlardan yapılmasıdır” (Ergun 2012: 378, 379).

“Barak köy düğünlerinde düğün başlamadan önce köyün yetişkin kızları odun getirmeye çağrılır. Getirilen odunlar kümelenir, içlerinden en uzununa bayrak dikilir. Düğün sahibinin odun getiren kızlara ziyafet vermesi gerekir. Bazı yörelerde odun getirmenin yerini kütük atma almıştır. ‘Kütük atma’ adı verilen uygulamada komşular, davetli oldukları düğüne giderken birer parça kütük götürür ve evin önüne atarlar (Kalafat 2012: 101). Düğün törenlerinde bir ağaç parçasının kullanımı, yine kutsal ağaç sembolizmiyle ilgili olmalıdır.

Gerek dünya mitolojileri gerekse Türk mitolojisi, ağaca dair mitik anlatılarla doludur. Bu anlatılarda Hayat Ağacı ve Evren Ağacı gibi sembolik manalarda ortaya çıkan kutsal ağaç figürü, günümüz toplumlarında da kutsal değerler arasında kabul görmekte çeşitli ritüellerde başrolü üstlenmektedir. Yılbaşı ağacı örneği ağacın süslenmesine dair ritüellerin Türk halk kültürü dışında kalan tipik örneklerden birini teşkil etmektedir. Bu çalışmada Türk halk kültüründe var olan ve büyük ölçüde Siirt yöresinde tespit ettiğimiz bir düğün geleneği olarak ağaç süsleme geleneğinin sembolik manaları ve düğündeki işlevi üzerinde durulacaktır.

Düğün törenlerinin bir bölümünü teşkil eden ağaç süsleme geleneğine Siirt’in Kurtalan, Baykan, Şirvan, Erüh; Batman’ın Kozluk, Gercüş ve Mardin’in Dargeçit ilçelerinde rastlanır. Bu yörelerde ağacın süslenme şekli ve düğün törenindeki konumu itibarıyla birtakım farklılıklar bulunur. Değişen yaşam koşulları nedeniyle ilçe merkezlerinde son yıllarda uygulanmayan gelenek, köylerde canlılığını muhafaza etmektedir. Yaptığımız araştırmalarda geleneğin Kurtalan’ın Yanarsu, Kayabağlar, Erdurağı, Bağlıca, Ağaçlıpınar, Üçpınar, Beykent, Gürgöze; Baykan’ın Aşağıtütenocak, Yukarıtütenocak, Çelikli, Dedebakır ve Atabağı köylerinde yaşadığı tespit edilmiştir. Geçmiş dönemlerde Baykan’ın Ulaştı, Adakale, Obalı, Çaykaya, İkiizler köylerinde geleneğin uygulandığı, ancak günümüzde ise artık sürdürülmediği söylenmektedir (K10). “Ağaç süsleme” geleneğine Siirt merkezde rastlanmamaktadır.

Düğün töreni kapsamında icra edilen “ağaç süsleme” geleneği, şu şekilde uygulanır: “Düğün sabahı, damadın akrabaları, komşuları 40-50 traktörle yaklaşık 200 kişi ormana gider; oldukça büyük ve yeşil bir ağacı keserler. Gidenlerin her birinin ağaca en az bir balta vurması gerekir. Kesilen ağaç, traktörlerden birine yüklenir ve kornalar çalınarak türküler ve defler eşliğinde köye getirilir. Bu sırada köyde kalanlar da davul ve zurna eşliğinde ağacı karşılamaya giderler. Ağaç, düğün alanının tam ortasına gelecek şekilde toprağa gömülür. Düğün günü damat, ağacın altında tıraş edilir. Damat, tıraş sonrası yıkanması ve giyinmesi için düğün yerinden ayrılır. Sıra ağacın süslenmesine gelmiştir. İlk olarak ağacın tepesine bir tane ekmeğ asılır. Düğüne davetli olanlar, bilhassa damadın komşuları, akşamdan hazırladıkları süsleri (tavuk, horoz, kaz, ördek, şeker, çikolata ve elma vb.) ağaca asarlar. Ağaca hiç kimse yaklaşılmaz. Bunun için eli sopalı gençler ağacı bekler. Damat, ağaç altında oturmadan yiyeceklerin alınmasının uğursuzluk getireceğine inanılır. Ağacın etrafında halaylar çekilir. Damatlıkları giydirilmiş olarak tekrar ağacın altına getirilen damat, burada yaklaşık on dakika oturur. Damat, ağacın altından ayrıldıktan hemen sonra düğünde bulunanlar, özellikle de çocuklar, ağaçtaki yiyeceklerden kapmak için ağaca

saldırırlar. Ağaçtaki yiyecekler ve süsler bittikten sonra ağaç, düğün yerinden uzaklaştırılır” (K1, K3, K17).¹

Tören ağacı, düğün alanının merkezinde konumlandırılır. Davetliler, ağacı çevreler ve onun etrafında oynarlar. Bir kural olarak damadın tıraşlı, yıkanmış ve damatlıklarını giyinmiş olarak ağaç altında beklemesi gerekir. Kısacası süslenmiş ağaç, adeta “düğün” adını verebileceğimiz bir oyunun baş aktörü gibi değer görür.

Ormandan kesilen ağacın süslenmesi ve etrafında oynanması ritüeline batı toplumlarındaki “mayıs ağacı törenlerinde” de rastlanmaktadır. Daha çok baharın gelişini kutlamak için yapılan bu törenlerde “bolluk” ve “bereket” mesajı verilmeye çalışılır.²

“Kozluk ve Gercüş ilçelerinde bir erkek evleneceği zaman, varsa kendisinden hemen sonra gelen erkek kardeşi, yeşil bir dal kesip getirir. Damat evinin damına dikilen bu ağaca çeşitli yemişler (elma, horoz, portakal, bisküvi, kuru üzüm, şeker vb) şeyler asılır. Bütün bunların evli çiftlere bereket, mutluluk ve huzur vereceğine inanılır. Ağaç dalının yeşil olması gerekir. Bu uygulama sayesinde ağacı kesip getiren kişinin de kısmetinin açılacağına inanılır” (K2, K4, K5, K15).

“Kozluk’ta geçmiş yıllarda birden fazla damat ağacı süslenirdi. Düğün sahibi dışında akraba ve komşuların da birer ağaç süsleyip düğün yerine getirdikleri olurdu. Zamanla ağaçların sayısı azaldı ve sadece düğün sahibinin hazırladığı ağaçla yetinildi. Günümüzde bu tek ağacın da ortadan kalktığı görülmektedir” (K4). “Süslenmiş bir kuru ağaç dalı, düğünün son günü, düğün evinin damında bekletilir ve düğün sonunda damadın kardeşi ve yakınları tarafından sallanarak ağaçtaki yiyeceklerin düşmesi sağlanır. Yiyecekler, çocuklar tarafından kapışılır ve yenir. Bu ağaca “damat ağacı” (darıka zava) denir” (K7). “Beşiri, Baykan, Pervari, Kozluk ve Sason’da geçmiş yıllarda uygulanan gelenekte bekâr erkekler, kısmetleri açılsın, diye ağaçtaki yiyeceklerden kapmaya çalışırlar, bilhassa ağacın tepesine asılan horozu alan erkeğin en güçlü erkek olduğu belirtilir (K11, K12). “Eskiden Batman’ın Yeşilöz köyünde bu gelenek uygulanırdı, ancak şimdi düğünler salonlarda yapıldığı için uygulanmamaktadır. Geleneğin bereket amaçlı yapıldığı belirtilmektedir” (K13, K14). Gelenekle ilgili önemli bir husus da ağacı süsleme görevinin kadınlara, ağacın damdan sallanması işinin ise erkeklere verilmesidir. Kadınların damda bulunan ağacın yanına çıkmalarına dahi izin verilmez (K18).

¹ Kurtalan’ın Kayabağlar köyünde yapılan ve ağaç süsleme geleneğinin uygulandığı düğün töreninin kamera görüntüleri, Kurtalan’ın Seyrantepe Mahallesi’nde 09. 12. 2012. tarihli; ayrıca Kozluk Yeşilöz köyünde 1989 yılında yapılmış bir düğündeki süslenmiş ağaç fotoğrafları elimizde mevcuttur.

² Ağaç süsleme geleneğine Avrupa toplumlarında baharın gelişini kutlama törenlerinde rastlanır. “...önce evlere süslemek için ormandan genç ağaçların getirilmesine, sonra kasabanın meydanına tantanalı bir şekilde mayıs ağacının dikilmesine dayanır. Ağacın dalları kesilir yalnızca tepede birkaç dal bırakılır. Üzerine armağanlar (sosis, yumurta, pasta) asılır” (Eliade 2009: 308).

“Zelenin, Batı Avrupa mayıs ağacı ayinini şöyle genelleştirir: Bir mayısta veya Paskalya’da daha sık da Troitsk gününde, bir kelimeyle, ilkbaharda kalabalık gençler grubu ormana gider. Orda genç bir ağacı keserler, onu az veya çok süslerler ve köye getirirler. Böylece ağacı alana yerleştirirler ve ağacın etrafında oynarlar” (Ergun 2012: 67).

Batman'ın Kozluk ilçesinin Alıçlı köyünde ardıc ağacı süslenir; ayrıca aynı ağaçtan koparılan bir dal, özel olarak gelin ve damat için süslenir. Bu dala gelin ve damadın ihtiyaç duyabilecekleri muhtelif eşyalar ve yiyecekler asılır. Bunlar, maşrapa, bıçak takımı, tıraş takımı, çorba paketleri, kuru yemiş vs'dir. Bu ağaç dalı, gelin ve damat odalarına çekilecekleri zaman onlara sunulur. Bu gelenek, Yenidoğan, Essi ve Binek köylerinde de yaşatılmaktadır (K19).

Baykan'ın köylerinde özellikle tek oğlu olan aile, ağaç süsleme geleneğini icra eder. Süslenecek ağacın kökünden çıkarılması gerekir. Ağaca elma, nar, çerez, pamuklu şeker vs. asılır. Ağaçtaki elmanın damat tarafından geline atılması bir zorunluluktur. Bu, aynı zamanda ağaç süslemenin de gerekçesidir (K9).

Şirvan'da gelin ve damat tarafı ayrı ağaçlar süsler. Gelinin ailesinin süslediği ağacın tepesinde tavuk, damadın ailesinin süslediği ağaçta ise horoz bulunur. Burada gelin tarafının süslediği ağaçta tavuğun bulunmasını, mitolojik hafızada tavuğun iffetin simgesi olmasıyla ilgili olmalıdır.

Törende ağacın gelin eve gireceği sırada damdan aşağıya doğru sarkıtılması, kökü yukarda, dalları aşağıda olan hayat ağacını hatırlatmaktadır. Hayat ağacının kozmosu temsil etmesi gibi damat ağacı da yeni evli çiftlerin yaşamını simgelemekte ve üzerindeki bezemelerle yeni evlilere bereket, bolluk, üretkenlik ve mutluluk dilenmektedir.

“Beykent köyünde süslemek için çam ağacı kullanılır. Gelin eve gireceği sırada süslenmiş ağaç, damdan sallanır ve yiyeceklerin düşmesi sağlanır (K8).

Mardin'in Dargeçit ilçesinin Kerboran köyünde ağaca balon, muhtelif süsler, bisküvi, çerez, kuru yemiş, meyve; kısacası çocukların hoşuna gidecek yiyecekler asılır. Yeşil çam ağacı bulamayan düğün sahiplerinin bu geleneği bir odunla yaptıkları da olur. Damat, düğün alanına geldiği zaman sağdıç tarafından ağaç sallanır ve düşen yiyecekler çocuklar tarafından büyük bir keyifle toplanır. Kan akıtılmış olduğunun işareti olarak horozun sadece kafası ağaca takılır; kesilen horoz bir fakire verilir.

Eruh'un Ufacık köyünde düğün akşamı geniş bir tepsinin ortasına yeşil bir ağaç dalı yerleştirilir. Düğüne gelen davetliler, gelin ve damada verecekleri hediyeyi, bu ağaç dalına asar ya da tepsiye bırakırlar. Bu tepsi ve ağaç dalı, gelin ve damadın geceyi geçirecekleri odada kalır. Gerdek gecesi, gelin ve damat, ağaca asılan veya tepsi içine konan yiyeceklerin bir kısmını yerler; geri kalan yiyecekler, ertesi gün özellikle çocuk sahibi olamayanlara, kısmetinin açılmasını isteyen insanlara ikram edilir. Ağacın burada soyun devamlılığını temsil ettiği vurgulanır. Eskiden büyük bir ağacın düğün evinin yakınına yerleştirildiği ve büyük baş hayvan, tavuk, horoz gibi hediyelerin de bu ağaca bağlandığı olurdu (K16).

Eruh'ta uygulanan bu geleneğe ağaç, bir düğün töreninde kullanılmakta; ancak farklı bir amaca hizmet etmektedir. Burada süslenen ve saç maksadıyla kullanılan bir ağaçtan ziyade, gelin ve damada sunulan hediyelerin taşıyıcısı bir ağaç söz konusudur.

Değişen yaşam koşullarının etkisiyle bu gelenek, sadece kırsal bölgelerde yaşatılmaktadır. Bu uygulamanın çoğu kez neden yapıldığı halk arasında bilinmemekte, ancak zaman zaman damadın bahtı ve bereket için yapıldığı söylenmektedir. Ağaç süsleme geleneği ile ilgili önemli bir husus ise genç nesillerin gelenek hakkında bilgilerinin olmamasıdır. İlçe merkezinde doğup büyüyen gençler, “ağaç süsleme geleneği” ile ilgili malumatları olmadığını belirtmekte, ancak anne ve babalarıyla iletişime geçtiklerinde böyle bir geleneğin geçmiş yıllarda uygulandığını öğrenmektedirler. İlçe merkezlerine yakın

köylerde dahi kaybolmaya yüz tuttuğu görülen geleneğin taşıdığı mitolojik sembeler açısından kültürel değerlerimizden biri olarak kayıt altına alınması önemli bir husustur.

“Ağaç süsleme” ile ilgili anlatılanların büyük bir kısmında süslenen ağacın yapraklarını yaz-kış dökmeyen yeşil bir ağaç olması gerektiğine vurgu yapılır.³ Bu yönüyle daima yeşil kalan ağaç, sonsuz hayatı, gençliği ve tazeliği sembeler. “Yaz-kış yapraklarını dökmeyen ağaç, bu vasfıyla aynı zamanda Tanrı’nın sonsuzluğunun da sembolüdür” (Ergun 2012: 458). Bazı uygulamalarda yeşil bir ağaç yerine odun veya kuru ağaç dalı kullanılması, yeşil ağacın bulunmadığı ya da ağaca zarar verilmek istenmediği durumlarda ortaya çıkmış olmalıdır.

Süslenmiş ağacın düğün sırasındaki işlevi aynı olmakla birlikte düğündeki konumu ve kullanımı yöreden yöreye farklılıklar göstermektedir. Düğün töreni esnasında ağacın dört farklı şekilde kullanıldığı görülmektedir:

1. Kurtalan’ın Kayabağlar köyünde tespit ettiğimiz damat ağacı, düğün alanının ortasına getirilmekte ve oyunlar bu ağacın etrafında oynanmaktadır. Ağacın yeşil olmasına hususi olarak özen gösterilir. Damat, ağacın altında oturtulur. Damat, ağacın altından ayrıldıktan sonra ağaç üzerindeki yiyecekler, düğün davetlilerinin hücumuna uğrar.

2. Batman’ın köylerinde ve Kozluk ile Gercüş ilçelerinde süslenmiş ağaç, düğün evinin damında bekletilir ve gelin eve gireceği sırada sallanarak ağaç üzerindeki yiyeceklerin düşmesi sağlanır. Burada büyük bir ağaç değil bir ağaç dalı söz konusudur.

3. Mardin’in Dargeçit ilçesinin Kerboran köyünde süslenmiş ağaç dalı, sağdıç tarafından düğün alanına getirilir ve sallanarak yiyecekler düşürülür. Düşen yiyecekler çocuklar tarafından toplanır.

4. Erüh’ta damat ağacı geniş bir tepsinin ortasına konur ve düğün gecesi gelen davetlilerin hediyelerinin (takı, para, kuru yemiş vs) sunumunda kullanılır. Ağaç, gelin ve damadın geceyi geçirecekleri odada kalır. Ağaç üzerindeki ve tepsi içindeki yiyecekler gelin ve damat tarafından yenir.

Ağaç süsleme ritüelinde “saçı geleneği” ön plana çıkmaktadır. “Saçı -yabancı soya mensup olan bir kızı kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için- yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır” (İnan 2006: 167).⁴ Ağaca asılan tüm yiyecekler, düğün sahibi dışında kalan insanlara sunulmakta ve ağaçtaki her şeyin alınması beklenmektedir. Ağaca asılan horoz, ekmeke, elma ve tatlı yiyecekler bu geleneğin kültür kodlarını oluşturur. Damat ağacının kendisi bir simge olduğu gibi aynı zamanda birçok semgesel nesneyi üzerinde taşır. Simgesel mesajlar, ritüel aracılığıyla bir bilinçaltından ötekine geçmekte ve damat ağacına dair bilinçaltındaki kodlar, tekrarlarla belirginlik kazanmaktadır. Damat ağacının önceden belirlenmiş kurallar dâhilinde kesilmesi, düğün alanına getirilmesi, süslenmesi ve yağma edilmesi, bu ritüelin düğün töreni için ehemmiyetini gözler önüne serer. Damadın ağaca has tüm niteliklere sahip olması için, ağaç altında bir süre oturması ya da ağacı sallaması ve bu süre bitinceye kadar, ağaç üzerinden herhangi bir yiyeceğin alınmaması gerekir. Aksi takdirde hiç iyi şeyler olmaz.

³ Süslemede kullanılan ağacın Baykan ve Sason bölgeleri arasında yetişen ve Devrist (K17). adı verilen bir ağaç türü olduğu söylenir.

⁴ Saçı geleneği Anadolu’nun muhtelif yörelerinde farklı şekillerde tezahür eder. Gelinin damat evine gireceği sırada kırdığı testinin içine leblebi, şeker, bozuk para vb. konulması gibi.

Damat, ağaç altında oturması gereken süreyi tamamlamadan ağaçtan bir yiyeceğin alınması, damadın o yiyeceğin simgesel değerinden mahrum bırakılması manasına gelir ki, bu da yeni evli çift için oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilir.

Burada ağacın süslenmesinde kullanılan yiyeceklere de vurgu yapmak gerekir. Bunlardan en önemlisi, ekme, elma ve horozdur. Ekmeğin Türk halk kültüründe kutsal olduğu bilinmektedir. Bu nedenledir ki damat ağacının tepesine ilk olarak ekme asılmaktadır. Elma ise doğurganlık sembolüdür. Horoz, kaz, tavuk, ördek gibi hayvanların ise kanı akıtılarak ağaca asılması yine Türk halk kültüründe var olan mutluluk verici olaylar karşısında kötü gözlerden korunmak amacıyla yapılan “kan akıtma” geleneğiyle ilişkilidir. Ağaçta olması gerekenlerden birinin de horoz olması halk arasında “horozsuz hevriz (süslenen ağaç), hevrizsiz düğün olmaz” (K4). şeklinde bir sözün yaşaması horozla verilen değeri göstermesi açısından önemlidir.

Ağacı bezemekte kullanılan unsurlardan biri olan horozun mitolojik düşüncede kutsal kabul edilen bir hayvan olduğu görülür. “Proto-Türk ya da Hun devrine ait Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler arasında, deriden kesilmiş ya da lahitler üzerine oyulmuş ya da elbiselerde yer almış bir şekilde karışımıza çıkan horoz-tavuk figürleri, büyük olasılıkla kötü ruhları kovan, koruyucu bir simgeydi. Türk kozmolojisinde barış unsurunun timsali, aynı zamanda on iki hayvanlı Türk takviminin yıl simgelerinden biridir. Eski İran mitolojisinde ışığın habercisi ve bekçisi kutsal bir varlık olarak telakki edilmiştir. Horozun aynı zamanda cesaret, savaşçılık, dürüstlük, nezaket, Şeytan’ı def etme gibi vasıfları, onun bu kavramların simgesi gibi algılanmasına yol açmıştır (Çoruhlu 2006: 152).

“Tavuk iffetin örneğidir; ermişlerin mezarında kurban edilen horoz, başmelek Cebrail ya da Selman al-Farisi kadar Peygamber’in arkadaşı, Tanrı’nın bir dostu ve göksel ‘tahtın yakını’dır. Onun sabah şarkısı, cinlerin zararlı etkinliklerine son verir (Bonney 1981: 379).

Ebû’l-Gazi Bahadır Hanın Şecere-i Terakime adlı eserinde tepelerine gümüş ve altın tavuk tutturulan iki ağaçtan söz edilir: “... ondan sonra Oğuz Han’ın yaptırdığı altın evini (otağını) diktirdi. Sağ tarafta altı ak çadır ve sol tarafta altı ak çadır kurdu. Ve yine sağ tarafta başına altın tavuk tutturulan kırk kulaç bir ağaç diktirdi. Ve sol tarafta başına gümüş tavuk tutturulan kırk kulaç bir ağaç diktirdi. Ve sonra hanın emri ile Bozok oğulları maiyetleri ile altın tavuğu, Üçok oğulları maiyetleri ile gümüş tavuğu atla vurup attılar. Tavukları vuran kimselere çok nimetler verdi...” (Çoruhlu 2006: 152). Burada bir hanın hükümdarlık simgesi olan bir törenden bahsedilmektedir.

Törende kutsal ağaç sembolü ile yine kutsal horoz/tavuk imgesinin yan yana bulunmasını, kutsalların bileşkesi olarak görmek mümkündür. Kutsal olan bir varlık, ancak bir başka kutsalla yan yana gelebilir ve onunla anılabilir. Buna “kutsalı kutsalla destekleme”, “kutsiyeti artırma” da diyebiliriz. “Ağaç süsleme” geleneğinde horoz kullanılması, sembolik manalar taşıyor olmalıdır. Bu ne olabilir? Horoz, bu geleneksel ritüelde neslin devamlılığı, üreme, erkek çocuk, genç erkeğin evlilikle sosyal yaşamda farklı bir pozisyona geçmesi, damat olma vb. anlamlar yüklenmiş olmalıdır. Ayrıca akıtılan horoz kanı sayesinde evli çiftlerin kötülöklere karşı korunması da amaçlanmaktadır. Kesilen horozun ağaç süsleme ritüeli sonucunda çoğunlukla damadın kardeşi ya da damadın arkadaşlarından biri tarafından alınması ve horozu alan kişinin düğün gecesi damadı evinde ağırlama şerefine nail olması, horozun gücü ve erkek egemenliğini karşılayan bir sembol olduğunu açıklar.

Ağaçta bulunması gereken meyvelerden biri de elmadır. “Folklorik eserlerde elmanın insanları gençleştirme, diriltme, canlandırma, zamanda geriye götürme, ölümsüzlük özelliği kazandırma, dil öğretme ve bilim sahibi etme özellikleri bulunur” (Üstünova 2011: 148). Elma,⁵ Türk masallarında çocuğu olmayan masal kahramanına derviş veya Hızır tarafından verilir. Masallar, gökten üç elma düştü, sözleriyle bitirilir. Manas Destanı’nda elmalık yerde yuvarlanmanın doğurganlıkla ilişkisine değinilir. Anadolu’nun kimi yörelerinde damat, gelin eve girerken gelinin başına elma atar. Kısacası, elmanın Türk halk kültüründe üremeye, neslin devamlılığıyla ilişkisi söz konusudur. Düğün töreninde süslenen ağaca meyve olarak elmanın asılması, evli çiftlerin soyunun devamlılığı temennisi ile bağlantılı olmalıdır.

Türk halk kültüründe bilhassa geçiş dönemlerinde “tatlı”nın önemli fonksiyonları vardır. Bir konumdan başka bir konuma geçen insanlar için tatlı dağıtılır. Evlilikle ilgili hemen her aşamada konu-komşu, akraba ve davetlilere tatlı (şeker, lokum, baklava) dağıtılır. Ölenin ardından helva, tatlı çörek vb. dağıtmak bir gelenektir. Çağdaş yaşamda görevdeki terfiler, doğum, evlilik haberleri vs. tatlılarla kutlanır. Ağaç süsleme geleneğinde ağaca takılan yiyeceklerin büyük bir kısmı “tatlı”dır. Bunun nedeni şeker, çikolata, bisküvi, lokum, kuru yemiş vb. tatlı yiyeceklerle davetlilerin ağızını tatlandırmaktır. Bir başka deyişle “tatlı yenip tatlı konuşulacak” yani genç çiftlerin evliliğine dair hep iyi temenniler ve dualar alınacaktır.

Ağacın gölgesi altında oturmak, ağaca ait niteliklere sahip olmak manasındadır. Mitolojilerde tanrıların barınağ kabul edilen ağaç, geleneksel kültürün hakim olduğu toplumlarda kurulacak evliliğin barınağı olarak değerlendirilebilir. Ağaç ve ağaç üzerindeki nesne ve varlıklar, evliliğin maddi ve manevi temel ihtiyaçların simgesel anlatı olmalıdır.

Kısacası düğün törenindeki ağaç, ailenin; ağaç üzerindeki varlıklar da ailede olması temenni edilenlerin simgesel ifadesidir. Ekmek kutsal değerlerin, elma doğurganlığın, horoz erkek çocuğun, tatlı yiyecekler ise ailenin huzur ve mutluluğunun somut göstergeleri olarak düşünülebilir.

Sonuç

Ağaç süsleme geleneği, düğün töreninin en ilgi çekici unsurlarından birini oluşturur. Adeta bir gelin gibi süslenen ağaç etrafından oyunlar oynanır. Ağaç üzerindeki yiyecekler mitolojik devirlerden günümüze miras kalan simgesel anlamlar taşır. Ağacın yanı sıra ağaç üzerindeki bir kısım yiyeceklerin halk kültüründeki kutsallıkları, düğün törenlerinde neden ağacın süslenmesine dair birtakım ipuçları verir. “Baht”, “talih”, “soy” gibi anlamlar yüklenen damat ağacı, kutsal ekmeği ve doğurganlık sembolü elmayı üzerinde taşıyarak yeni evliler için mutlu ve huzurlu bir beraberlik temennisi sunar. Süslenen ağaçla ilgili bir başka husus ise Türk halk kültürünün hemen her düzleminde gördüğümüz “saçı” geleneğinin farklı ve özgün bir şeklini gözler önüne sermesidir. Çocukların sevdiği yiyeceklerin ağaç üzerinde bulunması ve ağacın bilhassa çocuklara hitap etmesiyle düğün sahipleri, davetliler üzerinde hoş bir seda bırakmaya çalışırlar. Günümüzde ilçe merkezlerinde salon düğünlerinin tercih edilmesi nedeniyle sadece kırsal bölgelerde

⁵ “Elma, İskandinav mitolojisinde, gençleştirici ve yenileyici meyvedir. Tanrılar elma yerler ve *ragna rök’e* kadar yani kozmik döngünün sonuna kadar genç kalırlar” (Eliade 2009: 293).

sürdürülen “ağaç süsleme” geleneği, Türk halk kültürünün yapı taşlarından birini oluşturmaktadır.

Netice itibariyle düğün törenlerinde ağaç süsleme geleneği, ağaca dair kutsallığın farklı bir tezahürüdür. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, bilhassa türbe, ziyaret gibi alanlarda bulunan tek ağaçların kutsal kabul edilmesi ve çeşitli sıkıntıların giderilmesi amacıyla kullanılması gibi düğün törenindeki süslenmiş ağaç da yeni evliler için soy, talih, mutluluk gibi birçok anlamları yüklenerek kutsallığını gözler önüne serer. “Ağaç süsleme” geleneği, doğum, evlenme ve ölüm üçgeninin her bir köşe taşında tezahür eden kutsal ağaç figürlerinden biri olarak karşımızda durmakta ve evliliğe geçiş sürecinden ve sonrasında beklenen tüm sembolleri üzerinde taşımaktadır.

Fotoğraflar

Fotoğraf 1: 1989 yılı Kozluk Yeşilöz köyü

Fotoğraf 2: 09. 12. 2012. Kurtalan

Fotoğraf 3: 09. 12. 2012. Kurtalan

Fotoğraf 4: 09. 12. 2012. Kurtalan

Kaynakça

Banarlı, Nihat Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, I*, İstanbul: Milli Eğitim Yay.

Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul: Ötüken Yay.

Beydili, Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Kitap Yay.

Bonnefoy Yves (1981). *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Ankara: Dost Kitabevi Yay.

Çoruhlu, Yaşar (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabcacı Yay.

Eliade, Mircea (2009), *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kabcacı Yay.

Ergin, Muharrem (1997a). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, 169, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Ergun, Pervin (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

Hançerlioğlu, Orhan (2010). *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

İnan Abdülkadir (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kalafat Yaşar (2004). *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, İstanbul: Yeditepe Yay.

Kalafat, Yaşar (2012). *Türk Mitolojisinde Kurt*, Ankara. Berikan Yay.

Ögel Bahaeddin (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt: 9, Kültür Bakanlığı yayımları, Ankara.

Ögel, Bahaeddin (2003). *Türk Mitolojisi*, I. Cilt, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay.

Örnek Sedat Veyis (1971). *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yay.

Üstünova Kerime (2011). "Erzurum Dügünlerinde Elma Atma Geleneği" *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 23, Sayı: 90, Sayfa: 146-155).

Canlı Kaynaklar

K1: Mehmet Emin Örnek, 1952 doğumlu, okuryazar, çiftçi, Siirt/Kurtalan-Kayabağlar köyü.

K2: Sabri Kırtak, 1990 doğumlu, üniversite öğrencisi, Batman/Kozluk.

K3: Abdurrahman Ersan, 1990 doğumlu, üniversite öğrencisi, Siirt/Kurtalan-Kayabağlar köyü.

K4: Mahfuz Örüker, 1965 doğumlu, lise mezunu, Batman/Kozluk.

K5: Numan Değirmenci, 1990 doğumlu, üniversite öğrencisi, Batman/Kozluk.

K6: Ömer Erçin, 1990 doğumlu, üniversite öğrencisi, Siirt/Kurtalan

K7: Mücahide Konak, 1990 doğumlu, üniversite öğrencisi, Batman/Merkez.

K8: Sevgi Taşkiran, 1992 doğumlu, üniversite öğrencisi, Siirt/Kurtalan-Beykent köyü.

K9: Delali Demirel, 1970 doğumlu, okuryazar değil, ev hanımı, Siirt/Baykan-Aşağıtütenocak köyü.

K10: Kadri Hatunana, 1965 doğumlu, ilkokul mezunu, korucu, Siirt/Baykan-Ulaştı köyü.

K11: Behice Yılmaz, 1946 doğumlu, ortaokul mezunu, ev hanımı, Batman/Kozluk.

K12: Sihem Çelik, 1968 doğumlu, lise mezunu, terzi, Batman/Kozluk.

K13: Nesih Onatlı, 1965 doğumlu, ortaokul mezunu, Batman/Yeşilöz köyü.

K14: Ayşe Özel, 1953 doğumlu, ev hanımı, okuryazar değil, Batman/Yeşilöz köyü.

K15: Nebahat Özcan, 1966 doğumlu, lise mezunu, sağlık memuru, Batman/Kozluk-Bekirhan köyü.

K16: Melek Özdemir, 1968 doğumlu, üniversite öğrencisi, Siirt/Eruh.

K17: Vedat Kayra, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Siirt/Kurtalan-Yanarsu köyü.

K18: Abdülbaki Boral, 1929 doğumlu, okuryazar, Batman/Kozluk.

K19: Aygün Yurucu, 1992 doğumlu, üniversite öğrencisi, Batman/Kozluk-Alıçlı köyü.